

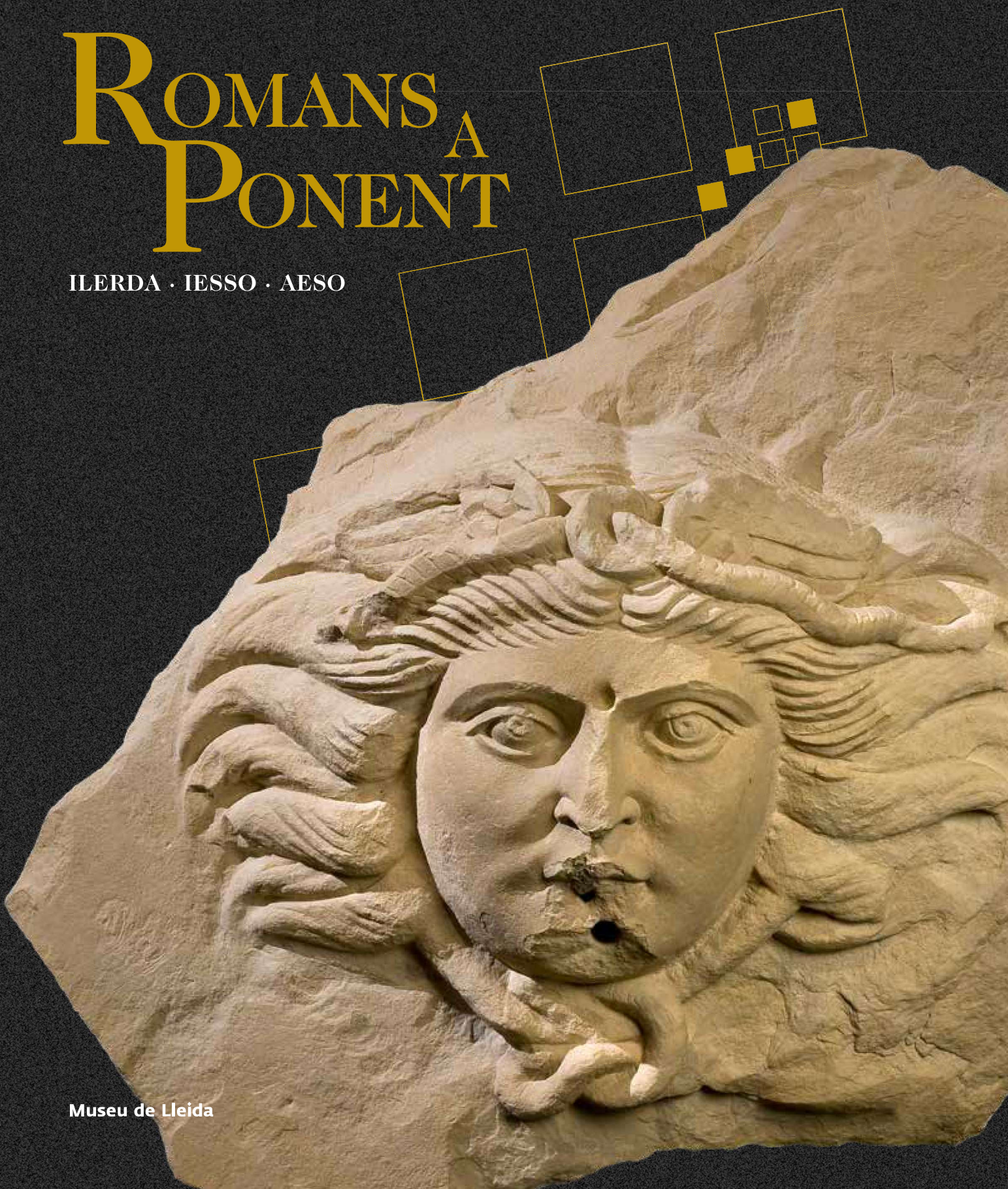
CATÀLEGS 4

M
:LL
Museu de Lleida

ROMANS A PONENT

ILERDA · IESSO · AESO

Museu de Lleida

Vista de l'altiplà de Monteró des del sud. Zona 9 (torre), en primer terme.

Monteró i el seu context històric fins a la Guerra de Sertori

Jordi Principal, Carles Padrós i M. Pilar Camañes

Introducció. L'escenari post Numància

Després de la presa de Numància el 133 a. n. e., el Senat Romà sembla mostrar un cert interès per posar ordre en els afers hispànics. Si bé les guerres celtibèriques no van afectar la població ibèrica o els seus territoris des del punt de vista bèl·lic, el caràcter de terra «de transició» o «de pas» que l'àrea ibèrica tenia en aquest moment, sobretot del nord-est de la Citerior, provocà que aquests territoris coneguessin una certa bonança i recuperació econòmica: als seus ports arribaven i partien carregaments de subministraments, mercaderies, combois logístics o unitats militars, que transitaven cap a l'interior de la Península, o cap a la costa amb destí a altres teatres d'operacions en què

Roma estava implicada. Aquest moviment necessitava una estructura administrativa i una xarxa d'infraestructures que garantís l'operativitat del conjunt. És en aquest context, que es desplacen a la península Ibèrica un total de tres comissions senatorials (el 133, el 101 i el 95-94 a. n. e.) amb la missió d'organitzar els assumptes d'Hispania (PINA POLO 1997).

Lentament es percep una voluntat d'articular el territori, primer dotant-lo d'una xarxa viària que faciliti les comunicacions i el trànsit de béns i persones (majoritàriament d'àmbit militar) (ARIÑO, GURT, PALET 2004: 123-124), però també implementant un sistema de control, protecció i gestió administrativa que sigui prou àgil (ÑACO,

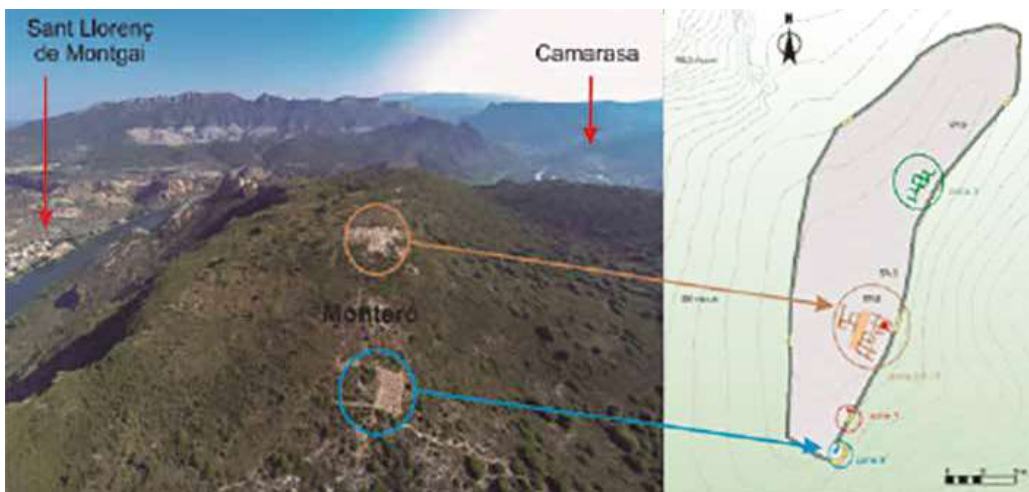

Fig. 1. Vista de l'altiplà de Monteró des del sud. Zona 9 (torre), en primer terme; zones 1 i 8, part central. Planta general i zones excavades. (Imatge: Museu d'Arqueologia de Catalunya – MAC)

PRINCIPAL 2012): en aquest moment es detecta la construcció de les primeres vies romanes, entre les quals destaquen la fixació del traçat de l'antiga Via Heraclea, que es desenvolupava al llarg de l'eix-corredor del Mediterrani, i que empalmaria amb la Via Domícia del golf de Lleó; els ramals que des de la costa s'internaran cap a l'interior de la Península des de Tarraco, progressant pel riu Ebre, o també cap a l'interior de Catalunya per accedir a l'eix prepirinenc. De fet, la Citerior sembla no disposar d'un govern clar i propi durant aquest període, ja que entre el 132 i el 98 a. n. e. no es coneix el nom de cap pretor, a partir dels fragmentaris *Fasti*, assignat a la província, encara que sí que es tenen notícies indirectes de l'existència de promagistrats: tal seria el cas dels procònsols Q. Fabi Labeó i Mani Sergi, les actuacions dels quals durant el darrer quart del segle II a. n. e., com a encarregats de la construcció de vies, estan ben documentades a partir de la troballa de mil·liaris amb els seus noms (FABRE, MAYER, RODA 1984: 211; SALINAS DE FRÍAS 1995: 82-83; DÍAZ ARIÑO 2008: 90-92).

Durant dècades, però, la historiografia tradicional ha mantingut que les guarnicions militars van tenir un paper essencial en el context de l'anomenada «estratègia republicana de conquesta» de la península Ibèrica, ajudant a assegurar el control polític de les regions pacificades, així com les rutes principals que permetien als exèrcits regulars

accedir a les fronteres interiors (KNAPP 1977: 100-103, 209-210). Avui dia aquesta concepció és àmpliament qüestionada, ja que es nega l'existència de qualsevol tipus o forma d'exèrcit d'ocupació involucrat en una hipotètica organització provincial inicial, com si aquesta hagués estat dissenyada pel Senat i posteriorment implementada, sobre el terreny, pels magistrats romans i pels mateixos comandants de les guarnicions. Per contra, l'accent es posa en les necessitats logístiques de l'exèrcit i en els centres que podrien haver format part d'una estructura destinada a suportar-les (CADIU 2008: 279-361).

No obstant això, les evidències arqueològiques semblen mostrar un sistema més complex, en el qual podien haver coexistit les guarnicions «defensives», les bases logístiques i els punts de control específics de vigilància (tipus *turres*) al llarg d'aquest mateix període (c. 125-75 a. n. e.) (PADRÓS 2020). Tot sembla indicar que el nord-est de la Citerior va continuar tenint un paper clau en l'estratègia defensiva romana i també de funcionament de la logística militar: en cas de necessitat, no sols els subministraments, sinó també les tropes (inclosos auxiliars locals) i altres recursos podien ser enviats i traslladats en qualsevol moment des de la línia de costa a través d'una sèrie de posts fins als fronts de guerra. Precisament, l'evidència arqueològica que sembla aportar el nord-est de la Citerior podria relacionar-se amb alguns

Fig. 2. Vista de les restes de l'edifici de la zona 1 (*praesidium*), des de l'oest. (Imatge: Museu d'Arqueologia de Catalunya – MAC)

treballs recents sobre logística militar romana que apunten que només un exèrcit sofisticat avesat a operacions de guerra a gran escala, com el de la República Mitjana/Tardana, hauria tingut la capacitat d'organitzar una xarxa d'espais logístics, defensada per guarnicions territorials, en què es reunissin i guardessin recursos militars, per a l'ús dels exèrcits en trànsit (ROTH 1999: 187-188).

Monteró: un fortí militar en el camí cap a Ilerda

En aquesta dinàmica cal entendre l'aparició d'espais com Monteró. Aquest assentament es troba a les portes de la serralada prepirinenca, a la part alta d'un turó aïllat (574 m sobre el nivell del mar) a la riba dreta del riu Segre, al terme municipal de Camarasa (Noguera) (fig. 1).

El jaciment ocupa gairebé la totalitat de la plataforma superior del turó, d'uns 18.000 m², i devia estar delimitat per un mur perimetral o muralla, que s'ha documentat de manera parcial en diversos espais, ajustant-se a la topografia de l'indret. És un turó de difícil accés, i disposa d'un control visual privilegiat sobre el riu (nord-sud) i la plana, cap al sud, fins a l'actual ciutat de Lleida (antiga Ilerda). Per tant, en funció de la seva ubicació geogràfica, Monteró és un excel·lent punt estratègic des del qual es pot controlar fàcilment el territori i la seva xarxa de comunicacions.

Fig. 3. Asc de vernís negre italià, en forma de cap de porc, aparegut a l'edifici de la zona 8. (Imatge: Museu de la Noguera)

Fig. 4. Plom amb inscripció ibèrica aparegut a l'edifici de la zona 8. (Imatge: Centre de Restauració de Béns Mobles de Catalunya – CRBMC)

Fins avui (CAMAÑES, PADRÓS, PRINCIPAL 2017), s'hi han excavat nou zones, totes datades entre 125 i 75 a. n. e., sense que s'hagin detectat restes d'ocupació humana ni anteriors ni posteriors a aquesta cronologia. Així doncs, la urbanització del turó i la construcció de l'assentament degueren tenir lloc cap al final del tercer quart del segle II a. n. e., en un moment ja plenament de dominació romana.

L'àrea més important en relació amb la concentració de restes es troba al mig del turó, a la seva part més alta. Aquí s'hi poden identificar dos grups d'estructures diferents, separades per un eix viari o carrer orientat de nord a sud, d'uns 7 m d'amplada (zona 7). El primer d'aquests grups (zona 2), cap a l'est, sembla que és una bateria d'habitacions complexes que es disposen, seguint un patró en forma de C, al voltant d'un espai obert o pati, i que s'adossarien al mur perimetral o muralla (fig. 2).

Algunes d'aquestes estances presenten paviments elaborats en *opus signinum* i parets enlluïdes (sectors 1 i 14), pintades i amb decoracions de motlures (sector 13), i amb estructures de combustió tant de tipus forn *tabun* (sector 19, possible cuina?) com en forma de fogar rectangular d'elaboració acurada (sector 13). Així mateix, el registre faunístic mostra una important varietat i riquesa de restes, amb exemples de bòvids, suïds, èquids i animals de caça. Aquest grup oriental d'estructures es va veure afectat per un incendi que va provocar-ne el col·lapse final; entre la runa va documentar-s'hi la part inferior del cos d'un individu masculí d'uns catorze o quinze anys que havia mort poc abans o durant l'incendi, i que fou sepultat per l'enderroc. El segon grup (zona 8) devia estar format per un altre edifici compacte i també complex, de planta trapezoidal, on les troballes de mobiliari van ser abundants i variades, majoritàriament *in situ* (vaixel·la de taula, ceràmica comuna, estris metàl·lics, a banda d'un plom amb escriptura ibèrica) (fig. 3-4).

Una de les altres àrees excavades es troba al nord de l'altiplà (zona 3). Consisteix en una bateria d'estructures adossades força uniforme, de planta rectangular, que presenten una compartimentació: una avantcambra frontal, orientada a l'est, i una cambra, posterior, orientada a l'oest. Malgrat que tota aquesta àrea ha estat molt afectada per l'erosió i l'activitat humana moderna, tant les tècniques arquitectòniques com la cultura material documentada resulten molt uniformes però també austeres; igualment, les restes faunístiques indiquen un consum quasi exclusiu d'ovicaprins.

La darrera àrea excavada fins avui està situada al sud del turó (zona 9), i s'hi han documentat les restes d'una torre o bastió que devia cobrir l'angle sud-est del teòric perímetre de la muralla, pel lloc on l'accés al turó és més fàcil. És una estructura trapezoidal no massissa, d'11 m de llargada aproximadament, força malmesa; destaca el fet que els angles exteriors de l'estructura foren destruïts des de l'interior.

A grans trets, del mobiliari recuperat en destaca la ceràmica, fonamentalment del tipus ibèric oxidat local o regional, però també amb presència de material importat itàlic (vaixel·la de taula de vernís negre, ceràmica de cuina, àmfores), sud-hispànic (àmfores) i del nord d'Àfrica (àmfores); el material metàl·lic, de bronze i ferro, hi és igualment present amb exemples de petit instrumental, vaixel·la, pesos, articles de joc i *militaria* (puntes de sageta de bronze, projectils de fona de plom, puntes de llança de ferro, tatxes de *caligae*). Quant a les evidències numismàtiques, no són gaire abundants: només s'han documentat unitats ibèriques de bronze de la seca d'Iltirta, datades cap a l'any 100 a. n. e. No obstant això, les troballes més notables són tres làmines de plom amb textos ibèrics. Els documents semblen fer referència a una espècie de llista on apareix també algun antropònim (FERRER *et al.* 2009: 115-129; CAMAÑES *et al.* 2010), per la qual cosa s'han interpretat com a inventaris. Malgrat que aquests ploms es daten paleogràficament del segle III a. n. e., i que també s'han considerat, com a procedents del jaciment, troballes de numerari, fetes de manera irregular, amb cronologies del final d'aquesta centúria (CRUSAFONT 1989; VILLARONGA 1993: 30), cal tenir present que les excavacions arqueològiques dutes a terme els darrers quinze anys han demostrat que Monteró és un jaciment monofàsic, i que en cap cas no s'hi han documentat nivells d'ocupació anteriors al darrer terç del segle II a. n. e.

D'altra banda, tant des del punt de vista del seu plantejament urbanístic com de les característiques dels edificis, Monteró mostra interessants paral·lelismes amb l'arquitectura militar romanorepublicana. La zona 3 podria clarament identificar-se amb les restes d'una bateria de barracons militars destinats a la tropa, d'un conjunt o fila de *contubernia* del tipus *hemistrigium*, amb un disseny *arma/papilio*, com es pot veure, per exemple, en el campament de Peña Redonda, del setge de Numància (PAMMENT SALVATORE 1996: 102-105; DOBSON 2008: 341-347). D'altra banda, la zona 1 podria relacionar-se amb la residència de

l'oficialitat, amb un *praetorium* (PRINCIPAL, CAMAÑES, PADRÓS 2015). Des del punt de vista arquitectònic, Monteró segueix, en principi, un disseny militar romà, però, per contra, no es correspon del tot amb un campament «legionari» canònic ni per extensió ni per la disposició «anòmala» dels hipotètics barracons: preval aquí l'adaptació específica a la topografia de l'indret per damunt de la «regularitat» del desplegament d'un model de castrametació estandarditzat donat l'interès estratègic del lloc.

En conclusió, tots els indicis porten a proposar que Monteró hauria estat un post avançat, un fortí, un *castellum* amb una guarnició potser composta per auxiliars ibèrics, amb una funció principalment defensiva i de control, de resultes de la seva situació geoestratègica. Pel que fa al seu final, tot sembla indicar que s'hauria produït com a conseqüència d'algun tipus d'episodi violent, del qual hi ha diferents indicis (per exemple, zones d'incendi en diversos punts del jaciment, mobiliari abandonat *in situ*, individu mort en l'enderroc de la zona 1). Després d'aquest episodi, Monteró no s'hauria tornat a ocupar, com si la seva funció geoestratègica ja no fos determinant, ni tampoc necessari o justificable el manteniment d'un punt militar en aquell indret. De fet, es podria fins i tot plantejar com a hipòtesi que el fortí fos en part inutilitzat per tal de prevenir-ne un ús posterior, tal com podria inferir-se de la destrucció d'algunes de les seves defenses, com ara els angles de la torre sud-est. En funció de les restes materials, l'abandó s'ha de situar al llarg del primer terç del segle I a. n. e., cosa que porta a relacionar-lo amb els moments convulsos de la Guerra de Sertori.

Epíleg. Cap a la consolidació de la societat provincial

Sense que sigui possible a hores d'ara calibrar la incidència de la invasió dels cimbres a Hispània (102-104 a. n. e.), l'efecte de la qual sembla haver estat limitat, el conflicte que marca un important punt d'inflexió en el plantejament de la implantació romana fou la Guerra de Sertori (81-72 a. n. e.), que

es podria definir com l'últim acte de les guerres civils entre les faccions dels optimats (partidaris de L. Corneli Sul·la) i dels populars (partidaris de C. Mari). Q. Sertori, pretor de la Citerior (82 a. n. e.) i membre de la facció promariana, resistirà als exèrcits senatorials enviats en contra seu fins al seu assassinat el 71 a. n. e., la qual cosa posarà fi a la contesa. L'estratègia sertoriana es va basar majoritàriament en el suport de les comunitats indígenes i de la part de la societat provincial que va prendre partit per la seva causa (ÑACO, PRINCIPAL 2018: 390-393). Les evidències arqueològiques del conflicte són nombroses, sobretot relacionades amb destruccions violentes de ciutats o assentaments, i amb la construcció de campaments i forts militars (SALA, MORATALLA 2014).

El final de la Guerra de Sertori marca la transformació definitiva de la societat provincial a Hispània, iniciada ja amb anterioritat, i que es basarà ara, d'una banda, en una ordenació civil del territori en què els centres administratius, socials i culturals seran les aglomeracions urbanes (PINA POLO 1993; KEAY 1995; GUITART 2006; ÑACO, PRINCIPAL 2018: 393), i, de l'altra, en l'explotació del territori sota el control de Roma, mitjançant l'estimulació d'un procés de «colonització» de la terra partint d'un poblament dispers, en què devien estar implicats elements tant indígenes com itàlics (REVILLA 2004; REVILLA, SANTACANA 2015: 87-91). En aquest nou context polític i socioeconòmic, centres com Monteró van deixar de tenir sentit.